

ПРО ОДНУ РЕПЛІКУ ПІЗНЬОЇ РИМСЬКОЇ ПОЕЗІЇ В АНГЛІЇ ТА У КРИМУ В XVII СТОЛІТТІ

Проведено порівняльний аналіз двох написаних у 1616 році віршів-епітафій, присвячених померлим дочці й синові англійського поета Бена Джонсона, і написаній у середині XVII століття епітафії померлій у 12-річному віці Ферах Султан, дочці кримського хана Іслама Герая III. Показано, що, попри неминучі відмінності, аналізовані англійські і кримськотатарські вірші багато в чому подібні: поети втішають себе тим, що смерть дитини є насправді благом, яке веде її у вічний, кращий світ, дозволивши уникнути земних прикросців. В обох випадках поети продовжують традицію пізньої римської епітафії.

Ключові слова: епітафія, порівняльний аналіз, суфізм, іслам, християнство.

Maksym Strikha, Sabriye Trosh. On a Replica of Late Roman Poetry in England and Crimea of the 17th century

The essay offers comparative analysis of two epitaphs – one written in 1616 by English poet Ben Jonson and dedicated to his late daughter and son, and the epitaph written in the middle of the 17th century and dedicated to 12 year old late Ferah Sultan, daughter of Crimean Khan Islam Geray III. It is demonstrated that despite all the differences the two poems, the English and Crimean Tatar one, are similar in many aspects: poets support themselves with a thought that child's death in reality is a benefit, since it gives children a way to better, eternal worlds, and allows them to avoid misfortunes. In both cases poets continue a tradition of late Roman epitaph.

Key words: epitaph, comparative analysis, Sufism, Islam, Christianity.

У нашій попередній статті [10] ми розглянули одну дещо ризиковану, але, як нам здається, продуктивну літературну паралель: зображення теми нещасливої любові у творчості двох сучасників, поетів і воячників, англійця Філіпа Сідні і кримця Бохадира I Герая Хана. Ми показали, як Філіп Сідні удає спокій та іронію, страждаючи, і як Бохадир I Герай Хан удає страждання, зберігаючи душевну рівновагу. За тим – відмінна картина світу зразкового джентльмена Сідні й зразкового суфія Герая Хана.

Поруч із нещасливою любов'ю в ряду сильних переживань стоїть оплакування смерті близької людини. І англійська, і кримськотатарська літератури зберегли велику кількість епітафій, проте здебільшого їх присвячено видатним людям. У випадку Криму насамперед ідеться про ханів та їхніх сподвижників. Але з того ж часу, до якого ми зверталися в попередній статті, до нас дійшла й інша літературна паралель, присвячена не уславленим героям, а померлим дітям.

З англійського боку автором епітафій є Шекспірів сучасник і друг Бен Джонсон, котрий оплакує свого померлого семирічного первістка-сина і першу дочку, яка померла, проживши тільки півроку. Із кримського – невідомий поет, що оплакує померлу в 12 років дочку хана Іслама Герая III. Вчений-пушкініст О. Бронштейн припускає, що знаменитий фонтан сліз у Бахчисараї, очевидно, був насправді побудований саме на її честь [2].

Аналізовані вірші-епітафії: "On My First Son"; "On My First Daughter"; "Târîh-I vefât" наведені в оригіналах і в українських поетичних перекладах Максима Стріхи. Водночас кримськотатарська епітафія подається в латинографічній транслітерації Наримана Абдильваапа (див. Додатки 1 – 4).

Розглянуті тексти епітафій мають і авторський контекст, тому вважаємо за необхідне окреслити історико-біографічні контури життя обох поетів.

Ben Jonson (c. 1617),
by Abraham Blyenberch.

Бен Джонсон (Benjamin “Ben” Jonson, 1572–1637) – британський поет, драматург і критик початку XVII ст. Відомий своїми “англійськими пародіями” на латиномовні вірші і дружбою з Шекспіром. Про деталі сімейного життя Бена Джонсона інформації збереглося обмаль. Поет одружився в 1594 році з Анною Луїс у церкві Св. Магнуса Мученика, у цьому шлюбі мав двох дітей. У книзі записів тієї ж церкви є відомості про смерть дочки Джонсона Мері, датовані листопадом 1593 року (для неї поет напише епітафію “On My First Daughter”). У 1603 році, згідно із записом у церковній книзі, помер від чуми й син Бена Джонсона – Бенджамін (саме йому присвячена епітафія “On My First Son”). Через 32 роки полишить світ і третя дитина поета – син, теж на ім’я Бенджамін, але на той момент Анна Луїс і Бен Джонсон вже п’ять років не житимуть разом [15]. Певно, що у шлюбі поет не був щасливий, бо в усіх своїх текстах він згадує свою дружину єдиний раз – у листі Вільяму Дрюмонду, де поет називає Анну “землерийкою” (“a shrew, yet honest”), а свою епістолу починає словами “Spies, you are lights in slate, but of base stuff” [21]. “Землерийка” – алюзивне ім’я, позначає норавливу та агресивну жінку. Яскравий приклад – головний персонаж комедії Шекспіра “Приборкання норавливи” (англ. “The Taming of the Shrew”, 1590-1592), сюжет якої Бен Джонсон, вочевидь, знав дуже добре.

Іслям III Герай (Гірей) (крим. III İslm Geray, ماله سا ى ارك ; 1604 – 1654) – хан Криму в 1644 – 1654 роках. Син кримського хана Селямет I Герая та молодший брат Бахадира I Герая Хана (Резмі), який у 1637 році призначив Ісляма калгою¹, і віршам якого було присвячено нашу статтю [10]. В українській та польській історіографії кримський хан відомий участю в очоленій гетьманом Богданом Хмельницьким визвольній війні українського козацтва проти панування Речі Посполитої (1648 – 1654). Крім померлої дванадцятирічної дочки, у хана було ще двоє синів, Менглі Герай та Шахін Герай (пом. 1699 року) [6].

Жанрологічний контекст. Жанр епітафії у вітчизняному літературознавстві не належить до центральних. Епітафії частіше розглядаються в рамках історичних досліджень, і лише окремі монографії присвячено саме аналізу поетики надгробних текстів. До таких праць в українському літературознавстві належить фундаментальна робота Ольги Циганок “Генологічні концепції фунерального письменства в Україні XVII–XVIII ст.: основні напрямки досліджень” (2011) [11] та ряд статей цієї ж дослідниці (див., напр. [12, 13]). Серед робіт зарубіжних дослідників, які зверталися до теми епітафій у творчості Бена Джонсона, слід згадати монографію Вікторії Моул “Джонсон, Гораций і класична традиція” (2010) [19]. Самі епітафії Бена Джонсона представлені (разом з іншими творами поета) у I-му томі Оксфордської антології британської літератури [22]. Проте творчість Джонсона досі не розглядалася в аспекті компаративістських досліджень. Натомість кримськотатарським віршам-епітафіям взагалі присвячені лише окремі історико-культурологічні статті. Отже, вірш-епітафія “Târîh-l vefât” анонімно кримськотатарського поета XVII століття аналізується вперше.

У нашому дослідженні слід від початку враховувати відмінність як літературних канонів, так і ширших культурних контекстів епітафій, що їх ми розглядатимемо. Західноєвропейська традиція написання текстів епітафій формувалася під впливом перекладів та імітацій грецьких епіграм латиною, отже, в Англії XVII століття “епітафії – написи на надгробках створювалися за правилами

¹Калга (калга-султан) (крим. qalğa, قالغاق; qalğay, قالغاق) – перша посадова особа після хана в урядовій ієрархії Кримського ханства [3, 14-18].

складання епіграм, дуже часто з дотепним закінченням – клаузулою” [17]. Яскравим прикладом є епіграма Дж. Вілмота графа Рочестерського на Карла II Стюарта:

“He never said a foolish thing/ Nor ever did a wise one!”; [22]

“Він жодних не казав дурниць,/ Та мудрих справ теж не лишив!”.

На формування кримськотатарської поезії Дивану (до якої належить і аналізована нами епітафія) величезний вплив мав суфізм. Хани Гераї не лише активно фінансували суфіїв, а й часом самі були членами різноманітних суфійських тарікатів (суфійських орденів) [1, 27]. Ще одним явищем ісламського фунерального мистецтва, тісно пов'язаним з епітафією, є надгробки. Згідно з шаріатом, надгробки мусульман мали споруджуватися за строгими правилами: без портретів померлих і без вигадливих архітектурних оздоб. Проте хани Гераї частково порушували ці правила під впливом філософії суфізму й будували надгробні пам'ятники з гендерними маркерами, щоб одразу можна було відрізнити стать похованого: з чоловічим (фескою) чи жіночим головним убором в узголів'ї споруд. Візерунки на надгробках мали рослинні компоненти (див. іл. №1, 2) [24]. Водночас троянда, тюльпан, кипарис, виноградна лоза та фінікова пальма, хурма були основними словами-символами і в текстах епітафій. Збережене до сьогодні кладовище кримських ханів Гераїв у Бахчисарайському палаці нараховує 106 пам'ятників, серед яких, напевно, є і поховання Ферах Султан. Але з числа 48 ханів, які правили в період з 1441–1783 рр., лише 20 поховані у Криму, решта – поза межами півострова [5].

Чоловічий надгробок. Жіночий надгробок.

Аналізовані нами тексти Джонсона та анонімного кримськотатарського автора – це типові ліричні епітафії, медитації над могилою померлої дитини. Обидва тексти мають сталі жанрові компоненти. Зокрема, вони повідомляють імена померлих дітей та їхній точний вік:

“Here lies, to each her parents' ruth, / Mary, the daughter of their youth”.

“Оплакана батьками, тут / Земних не віда Мері скрут.”.

“Ferah Sultan Hanî – nûr-i saâdet/ Ki terk itdi bize çekirdi hasret”.

“Ферах Султан, щасливим дням / Межу поставив твій відхід”.

“At six months' end she parted hence / With safety of her innocence”.

“Вона півроку прожила / У цноті й не зазнала зла”.

“Seven years tho' wert lent to me”.

“У майбуття твоє всі ті сім літ...”.

“On iki yaşına irdikde nâgâh”

“Дванадцять літ тобі було...”.

¹Частка “Hanî” приєднувалася до імені жінок із роду ханів Гераїв.

Медитативну модусність англомовного тексту формує насамперед віра християнина Бена Джонсона в те, що душа померлої невинної дочки потрапить до пошти Діви Марії:

“Yet all heaven’s gifts being heaven’s due, / It makes the father less to rue. // Whose soul heaven’s Queen, / whose name she bears, / In comfort of her mother’s tears, / Hath placed amongst her virgin-train: / Where, while that severed doth remain,”; *“Дарує небо й забира, – / Втіша нас істина стара. // І при Марії, що ім’я/ Її носила, вже сія / Посеред добродесних дів, / Лишивши іншим світ гріхів.”*. Маємо такий собі “дар співучасті” (participation mystique, – термін, запропонований у [20, 295-296]), де з одного боку, є часткова присутність божества, з другого, наростання сенсів незримої присутності смерті. Це – поширений мотив творчості поетів-метафізиків Джона Донна, Ендрю Марвелла, Джорджа Герберта та інших [14, 42-46], який зустрічається майже в усіх віршах-епітафіях Бена Джонсона: *“O, could I lose all father now! For why / Will man lament the state he should envy? / To have so soon ‘scap’d world’s and flesh’s rage, / And if no other misery, yet age?”*. *“Все втрачено! // Але чи слід ридать/ Тоді, як ліпше заздросці плекать? / Адже з літами зраджує нас плоть, / Живеш, та старості не побороть.”*

Також у тексті англійця наявний наскрізний мотив родинних зв’язків, який функціонує через біль і плач матері та гіркоту страждань батька, точніше, батька-поета від втрати дитини. Для великого митця найпрекраснішим його творінням все ж постає його дитина. Отже, у дуальній природі автора батьківство формує головний сенс життя, а мистецтво виступає лише частиною першого: *“Yet all heaven’s gifts being heaven’s due, / It makes the father less to rue.”*; *“...Here doth lie / Ben Jonson his best piece of poetry.”*. *“Тут у землі залишив для віків / Бен Джонсон кращий зі своїх рядків!”*

Написання епітафій у кримськотатарській культурі є почесним правом, яке мають лише освічені та шановані громадяни. Зосібна, у таких епітафіях поети обов’язково мають номінуватися власним ім’ям, аби увічнити свою славу¹. Проте в аналізованому нами тексті поет волів не називати свого імені. Це не тільки інтертекстуально наближує вірш до анонімних польських та українських епітафій доби раннього модерного часу [11, 27-32], а й може означати те, що автором епітафії був сам Хан Іслам Герай III. Це може здатися несподіваним для тих, хто звик до зловісно-карикатурного образу кримського хана, який подає відомий фільм Єжи Гофмана “Вогнем і мечем”, але насправді аніскілечки не є дивним з огляду на те, що чимало ханів, і серед них безпосередній попередник Іслама Герая III, були вправними поетами-суфіями [10].

У тексті “Târîh-l vefât” містяться згадані вище слова-символи: троянда та кипарис. Троянда означає швидкоплинність життя, саме її зображеннями оздоблювали надгробки померлих дітей із роду Гераїв [24]. Кипарис, з одного боку, символізує скорботу та страждання, з другого – віру в єдиного Бога Аллаха та істинний шлях до возз’єднання із Творцем. У Криму під впливом грецького фольклору кипарис вважали також символом смерті та вічності.

Доволі нетиповим та несподіваним є звертання автора епітафії до янгола Рідвана, аби той простив гріхи 12-тирічної дитини і прийняв її душу: “Qanı ol

¹Ця традиція поетів-суфіїв окреслена в публікації О. Борзенка та інших “Бахчисарайські арабські й турецькі написи”; наведемо деякі приклади: “1762 рік: “Калга Сеадет-Гірей. Ненависна доля зарила в землю алмаз із намиста роду Чінгізового. Багато алмазів було в Сеадет-Гірея, намісника Кримського. Нині один із них є Бахт-Гірей Султан, правосудний та мудрий. Нехай прикрашається він щастям, поки той (Сеадет-Гірей) лежить у землі [...] Тай Хамді [автор епітафії] написав рік його смерті: зазнавши такого щастя, нехай сяде він на прегарному троні в раю. 1176 рік”; 1763 рік: “Син хана Кримського. Ох, ще немовлям зрікся життя й переселився в царство вічності. Цей райський птах, покинувши суєтний світ, відлетів до саду духовного [...] Я, Муджемі, зітхаючи, написав рік його смерті: Бегадир-Гірей вступив у сад вічності. 1177 рік” [9, 41-42]

nev-hihâl-i bağ-i Ridvân/ Qani ol gevher-i dürr-i nezâfet//”; *“Рідване, за гріхи не клич / Її ти на суворий спит!!!”*. Рідван (інакше Різван; араб. “задоволений”) – в ісламській ангелології страж (“Хазін”) брами Раю [8, 100]. Відомості про цього янгола відсутні в Корані та Тафсирі, але про нього є згадки в ранніх хадисах, що містять опис Раю. Рідван – це четвертий янгол, що несе один із двох Тронів Аллаха, і поряд із Маліком керує “загрозою і обіцянкою” [7, 115-116]. Отже, ця релігійна реалія в сильній позиції тексту (в оригіналі – наприкінці рядка) виявляє не лише мотив страждання, а й мотив спокутування гріхів. Смерть дівчинки сприймається як знамення-попередження Всевишнього всім живим про швидкоплинність земного життя і вічність прийдешнього, – чи то на небесах, чи то у пеклі. Натомість мотив батьківства майже не реалізований у тексті, бо через втрату сумують усі, а не окремо батько чи матір.

Прохання простити гріхи Ферах Султан Хані приводить до висновку: дочка хана у свої 12 років сприймається майже як доросла дівчина, яка могла вже піддатися певним спокусам і згрішити. Для соціального устрою західноєвропейського та кримського світів XVII ст. таке явище є цілком звичайним. В Англії на офіційні матримоніальні стосунки жінки мали право з 12 років, а чоловіки з 14 [16, 302-304]. У Кримському ханстві для укладання шлюбу головним параметром була згода батьків та старійшин роду, а не вікові обмеження. Отже, для автора кримськотатарської епітафії Ферах Султан, безумовно, доросліша, аніж померлі діти для Бена Джонсона (що врешті-решт зрозуміло й з огляду на їхній реальний вік). Але вся тональність вірша (*Всміхнулось сонце нам на мить, / І грізні хмари вкрили вид!*) свідчить про жаль за втратою дитини (чи майже дитини), чиє земне життя виявилось надто швидкоплинним.

Поет-англієць завершує обидві аналізовані епітафії варіаціями “Rest in soft peace,..”; “This grave partakes the fleshly birth;/Which cover lightly, gentle earth!//” відомої латинської фрази “Sit tibi terra levis” – “Нехай земля тобі буде легка” (на римських надгробках її писали скорочено: S.T.T.L). Подаючи різні форми цієї фрази, Бен Джонсон наслідує не латинську традицію, за якою формулювання було незмінним, а скоріше грецьку; бо саме епітафії грецькою мовою містять безліч варіацій надгробної інскрипції [18, 54]. Епітафію синові поет завершує словами: “For whose sake henceforth all his vows be such,/As what he loves may never like too much!//”; *“Собі ж науку він здобув навік:/Любить без меж не мусить чоловік!”*. З одного боку, у цих словах звучить християнське розуміння любові, а з другого – сила батькового духу й покора, яка підкріплена вірою не тільки в неминучість жорстокої плати Небесам, але й у Божу винагороду за це. Такий погляд Бена Джонсона на особисте горе міг сформуватися під впливом одного, на нашу думку, вельми цікавого епізоду з біографії поета. У 1603 році під час прибуття до Англії наступника Єлизавети I короля Якова I (який до того володарював у Шотландії) у країні спалахнула епідемія чуми. Саме в цей час Бен Джонсон перебував у замиському будиночку сера Роберта Коттона. Одного ранку поет розповів дивний сон. За словами Джонсона, у мареві його син був із червоним хрестом на чолі, висіченим мечем, біля якого хлопчик молився Господові. Містер Кембден заспокоїв схвильованого друга, проте через кілька годин вони отримали звістку про смерть поетового сина. Сам поет прихід сина уві сні розтлумачив як символ беззаперечного воскресіння (повернення) дитини в майбутньому [21, 255].

Отже, попри всі неминучі відмінності, аналізовані англійські та кримськотатарські вірші багато в чому подібні. Поети втішають себе тим, що смерть дитини є насправді благом, яке веде її у вічний, кращий світ, дозволивши уникнути неминучих земних прикрощів. Але, попри таку “розраду через

філософію” (вираз “останнього римлянина” Боеція), в обох випадках у рядках відчувається погано тамований біль.

Звичайно, писати й думати так змушували обох поетів і справжнє почуття любові, і настанови релігії – християнства в одному випадку, ісламу – у другому. Проте така модель дитячої епітафії народилася насправді в іншому світі – античному. Маємо приклад пізньої римської епітафії хлопчикові Гаю Публію Ампліату, що прожив (як максимально точно вказано в заголовкові) “6 років і 27 днів”:

*Годі вже, батьку ридать, утри вже й ти свої сльози,
Матінко любя моя. В своїй смерті я кари не чую:
Карою – жити було, а смерть – то спокій для мене [4].*

Можливо, автор цієї епітафії уже був християнином (текст датовано останніми віками Риму). Але з не меншою ймовірністю він міг бути також і стоїком, шанувальником давніх богів-олімпійців, і тоді цей коротенький текст набуває ще й іншого, суворішого звучання. Бен Джонсон безсумнівно знав цю (або ж численні подібні) латинську епітафію – на те маємо багато свідчень (див., напр. [19]). Чи міг бути обізнаний із латиномовним текстом його кримський сучасник? Менш імовірно, але можливо: Кримський Ханат того часу був відкритий для західної культури, яка проникала до півострова разом з італійськими та османськими мандрівниками.

Зрештою, дуже спокусливо було б перетворити літературну вісь Англія – Крим на трикутник, долучивши сюди й козацьку Україну. Але тут, на жаль, дослідникові забракне матеріалу для аналізу. Українська література XVII століття багата на яскраві епітафії гетьманам: починаючи від знаменитих “Віршів на жалосний погреб зацного рицера Петра Конашевича Сагайдачного” Касіяна Саковича, через численні латиномовні епітафії “визволителів Отчизни” Богданові Хмельницькому й до двох “Епітафіонів” Лазаря Барановича “немилостиве замордованому” вкрай неоднозначному Іванові Брюховецькому. А наше XVIII століття містить цілі розсипи латиномовних епітафій по шкільних пітьках (див. напр. [11]). Але й ці епітафії присвячено великим мужам давнини – реальним чи міфологічним. І тільки через польські збірки, і тільки в першій половині XVIII століття в українську літературу приходять мотив звернення до померлої дитини [13].

Чому так сталося? Адже тема смерті наскрізною ниткою проходить через усю літературу українського бароко. Проте в XVII столітті майже в усіх випадках це універсальна смерть (або ж смерть великого, але емоційно віддаленого звияжного мужа). Український книжний поет XVII століття майже ніколи не говорить про себе (інша річ фольклор, але він лишається тут поза межами нашого розгляду). Навіть, коли на початку XVIII століття займенник “я” з’являється в Теофана Прокоповича, за цим “я” стоїть якийсь цілком літературний “запорожець” чи “пастух”, а зовсім не реальний церковний ієрарх і “за сумісництвом” поет, автор палких панегіриків спершу Мазепі, а згодом – Петру I. Говорити про себе і від себе в українській книжній поезії повносило почав тільки Григорій Сковорода (але він, як відомо, дітей не мав, і тексту, подібного до Джонсонового, написати не міг). А остаточно це “я” утвердилося в українських поетів тільки за доби романтизму.

Отже, негативна відповідь у дослідженні – теж відповідь. Але в нашому випадку неможливість перетворення “осі” на “трикутник” підтверджує те, що між англійською та кримською літературами існували певні паралелі. Тому через певні причини (глибша і раніша обізнаність Польщі з латинськими зразками)

такий “трикутник” можна було б побудувати на прикладах з англійської, кримської і польської літератур того часу (використавши ті польськомовні епітафії, на які звертає увагу Ольга Циганок [13]). Але відсутність української “вершини” такого уможлидного “трикутника” може бути принаймні опосередкованим аргументом на користь того, що анонімний кримський поет XVII століття (напевно, через проміжні османські джерела) таки мав доступ до відгомонів пізньої латинської фунеральної поезії. А для книжних українських барокових поетів масове знайомство з цими зразками відбудеться приблизно на півстоліття пізніше, за доби Мазепи й розквіту Києво-Могилянської академії.

Додаток 1. *Târîh-i vefât.* *Dilâ dehr-i fenâyet itme rağbet / Çekersiñ âqibet bir gün nedamet // Görürsiñ bî-vefâdır dar-ı dünyâ / Yüzüñe gülerek ider mezellet // Nice şehirler ki geldi bu cihâne / Heme eylediler uqbâ'ye rihlet // Ferah Sultan Hanî – Nûr-ı saâdet/ Ki terk itdi bize çekirdi hasret // On iki yaşına irdikde nâgâh / O da câm-ı ecelden tatdı lezzet // Qani ol nev-hihâl-i bağ-ı Rıdvan/ Qani ol gevher-i dürr-i nezâfet// Qani ol serv-i bustân-ı melâhat / Qanı ol lû' lû la'le-i hikmet // Cihâniñ hâlini görüb o hûrşîd / Sehâ içre niân oldı bîminnet /'Deh nur-ı urfî' âyet aña lâzîm // Qusurın affidüb Haq ide rahmet /Gelüb uçdı dîl aña târîh /Maqam oldı Ferah Sultâne cennet//.*

Додаток 2. Епітафія (Невідомий кримськотатарський поет, XVII ст). *Марноту і печалей гніт /Для нас наготував сей світ. / Збагнеш, який зрадливий він, /Коли урветься низка літ. / Славетні владарі були, /А вже по них пропав і слід. / Ферах Султан, щасливим дням / Межу поставив твоїй відхід./ Дванадцять літ тобі було,/ Коли спіткала гіршу з бід. / Рідване, за гріхи не клич/ Її ти на суворий спит! / Пелюстки ніжні де троянд, /Де свіжість кипарисних віт?/ Всміхнулось сонце нам на мить,/ І грізні хмари вкрили вид! / Нехай тепер довіку їй / Проміння райське шле привіт. / В Раю живе Ферах Султан, / Земним се людям знати слід./*

Додаток 3. Моїй першій дочці (Бен Джонсон, 1572–1637). *Оплакана батьками, тут / Земних не віда Мері скрут:/ Дарує небо й забира, / – Втіша нас істина стара. / Вона півроку прожила /У цноті й не зазнала зла, /І при Марії, що ім'я / Її носила, вже сія/ Посеред добродесних дів,/ Лишивши іншим світ гріхів. / День воскресіння плоть чека;/ Тож земле, прошу, будь легка//. 1616 р.*

Додаток 4. Моєму першому синові (Бен Джонсон, 1572–1637). *Мій первістку й утіхо,/ прощай!/ Я согрішив, бо вірив понад край/У майбуття твоє всі ті сім літ,/Коли ти був для мене цілий світ. /Все втрачено! Але чи слід ридать /Тоді, як ліпше заздросці плекать?/Адже з літами зраджує нас плоть,/Живеш, та старості не побороть./ Тут у землі залишив для віків Бен Джонсон кращий зі своїх рядків; /Собі ж науку він здобув навів: /Любить без меж не мусить чоловік/. 1616 р.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойцова Е., Ганкевич В., Муратова Э., Хайрединова З. Ислам в Крыму: очерки истории функционирования мусульманских институтов. – Симферополь: Элинь, 2009. – С. 27.
2. Бронштейн А. Трансформация легенды Фонтана Слез. – Режим доступа: [http://liberea.gerodot.ru/a_hist/fontana.htm]. – 05.05.2016. – Заголовок з екрана.
3. Бушаков В. О происхождении титула калга в Крымском ханстве // *Ватан* – 1991. – №3. – С. 14-18.
4. Відлуння золотого віку. Антологія пізньої латинської поезії в перекладах Андрія Содомори. – Режим доступу: [http://mreadz.com/read337382/p42]. – 7.07.2016. – Заголовок з екрана.
5. Гайворонский О. Ханское кладбище в Бахчисарайском дворце. – Симферополь: Доля, 2006. – 64 с.
6. Гайворонский О. Сузір'я Гераїв. – Симферополь, 2003. – С. 24.
7. Ибн ал-Араби Мекканские откровения (ал-Футухат ал-маккийя)/ Пер. с араб., введ., прим. и библиогр. А. Д. Кныша. – Санкт-Петербург: Центр “Петербургское Востоковедение”, 1995. – 288 с.
8. Массэ А. Ислам. Очерк истории / Пер. с фр. Н. Б. Кобриной, Н. С. Луцкой под ред. и с предисл. Е. А. Беляева; Академия наук СССР, Институт народов Азии. – Москва: Издательство восточной литературы, 1961. – 228 с.

9. Материалы по Археологии и Истории Античного и Средневекового Крыма. – Вып. I. Сб./ Ред. сост. В.В. Халаев, М.М. Чорев. – Симферополь, 2008. – 160 с. – илл. – С.153. [А.А. Борзенко, Ф.М. Домбровский, В.Н. Кузьмин, А.Ф. Негри]. Бахчисарайские арабские и турецкие надписи // ЗООИД, Одесса.1848. Т.II. – С. 41-42. Надпись №15.
10. *Стрѣха М., Трош С.* Специфіка гендерних мотивів у творчості Філіпа Сідні та Бахадир Герай Хана I (Резмі): історико-біографічний та компаративний аспекти // *Слово і Час*. – 2016. – №2. – С.73-78.
11. *Циганок О.* Генологічні концепції фунерального письменства в Україні XVII-XVIII ст.: основні напрямки досліджень. – Київ: Університет “Україна”, 2011. – (Студії з україністики; випуск X). – 176 с.
12. *Циганок О.* Особливості та шляхи рецепції леонінських віршів-епітафій в українських поетиках та риториках XVII–XVIII ст. // *Сіверянський літопис*. – 2011. – №4. – С. 27-32.
13. *Циганок О.* Польськомовні епітафії в українських поетиках XVII – першої половини XVIII ст. // *Київські полоністичні студії*. – 2012. – Т.19. – С.240 – 244.
14. *Элиот Т.С.* Поэты-метафизики // *Литературное обозрение*. – 1997. – №5. – С. 42-46.
15. *Jonson Ben.* Encyclopædia Britannica, 15th Edition. – Режим доступу: [http://www.britannica.com/biography/Ben-Jonson-English-writer]. – 05.05.2016. – Заголовок з екрана.
16. *Coke Edward.* The First Part of the Institutes of the Laws of England, 11th edition. – London, 1719. – P.302-304.
17. “Epitaph”. Encyclopædia Britannica Online. Encyclopædia Britannica Inc. – Режим доступу: [http://www.britannica.com/art/epitaph-poetic-form]. – 05.06. 2016. – Загол. з екрану.
18. Horst Pieter Willem van der. Ancient Jewish Epitaphs: An Introductory Survey of a Millennium of Jewish Funerary Epigraphy (300 BCE-700 CE). – Kampen: Kok Pharos Publishing House, 1991. – P. 54.
19. *Moul Victoria.* Jonson, Horace and the Classical Tradition. – London, 2016. – 260 p.
20. *Northrop Frye, Herman.* Anatomy of Criticism. – New Jersey: Princeton U. Press, 1957. – P. 295-296.
21. Notes by WILLIAM DRUMMOND, of Conversations with BEN JONSON, at Hawthornden, in January 1619; from a Manuscript entitled “Informations be Ben Jonson to W. D., when he came to Scotland upon foot, 1619.” – Vol. iii. – 255 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

22. The Oxford Anthology of English Literature: Volume I: The Middle Ages through the Eighteenth Century: ed. by Frank Kermode, John Hollander. – OUP USA; Major Authors edition, 1973. – 2406 p. – P. 208-211.
23. Дружинин Сергей, Абдульваап Нариман. Грезы розового сада: из средневековой крымскотатарской классической поэзии. – Симферополь, Республиканская крымскотатарская библиотека им. И. Гаспринского: Сонат, 1999. – С. 68-69, 82.
24. Ханский дворец. Бахчисарай. Виртуальный тур. – Режим доступа: [http://www.hansaray.crimea.com/hd_hd_ru.html]. – 04.06. 2016. – Заголовок з екрана.

Отримано 7 липня 2016 року

м. Київ